

CURRENT STATUS OF LEGAL SERVICES, FIELD ISSUES AND DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT

Usmonbek Otabaev

Institute for Regulatory Impact Assessment and Legislation Analysis
usmonbek.otaboyev.2001@gmail.com

***Abstract.** This article scientifically and analytically studies the modern directions of reforming the legal service system, its institutional development, the importance of new mechanisms such as legal audit, compliance and legal monitoring systems, and the impact of digitalization and artificial intelligence technologies on legal activities. Also, a comprehensive analysis of the existing problems in the legal service, ways to eliminate them, and the positive changes expected as a result of reforms is carried out. The results of the study justify the need to transform the legal service into an element of strategic management.*

***Keywords:** Legal services, legal reforms, compliance, legal audit, legal monitoring, regulatory legal documents, digitalization, artificial intelligence, legal risk, public administration, legal system.*

KIRISH

So‘nggi yillarda davlat boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilish, qonun ustuvorligini ta‘minlash va huquqiy davlat qurish jarayonlari doirasida yuridik xizmat institutining o‘rni va ahamiyati sezilarli darajada ortib bormoqda. Huquqiy munosabatlarning murakkablashuvi, iqtisodiy jarayonlarning jadallashuvi hamda davlat organlari faoliyatining kengayishi yuridik xizmatga bo‘lgan ehtiyojni yanada kuchaytirdi. Bugungi kunda yuridik xizmat nafaqat huquqiy hujjatlar bilan ishlovchi tuzilma, balki tashkilot faoliyatining qonuniyligini ta‘minlovchi, boshqaruv qarorlarini huquqiy jihatdan asoslovchi va huquqiy xavfsizlikni kafolatlovchi muhim institut sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Zamonaviy boshqaruv tizimida yuridik xizmatning roli an'anaviy funksiyalar bilan cheklanib qolmayapti. U endilikda strategik darajada qaror qabul qilish jarayonida faol ishtirok etuvchi, huquqiy risklarni oldindan aniqlovchi va ularni bartaraf etish mexanizmlarini ishlab chiquvchi subyektga aylanmoqda. Shu sababli yuridik xizmatni isloh qilish masalasi nafaqat huquqiy tizimni takomillashtirish, balki umumiy boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida qaralmoqda.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar doirasida yuridik xizmat faoliyatini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, normativ-huquqiy hujjatlar sifatini oshirish, huquqiy ekspertiza tizimini kuchaytirish, yuridik xizmatning institutsional mustaqilligini ta'minlash va uning boshqaruv tizimidagi rolini mustahkamlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.¹ Shu bilan birga, davlat organlari va tashkilotlarda yuridik xizmat faoliyatini samarali tashkil etish, uning metodologik asoslarini takomillashtirish va zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Yuridik xizmatni rivojlantirishning yangi bosqichi esa zamonaviy institutsional yondashuvlar bilan chambarchas bog'liqdir. Xususan, yuridik audit, kompleans va huquqiy monitoring kabi mexanizmlarning joriy etilishi yuridik xizmat faoliyatining mazmunini tubdan o'zgartirmoqda. Yuridik audit orqali tashkilot faoliyatidagi huquqiy kamchiliklar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqiladi. kompleans tizimi esa tashkilot faoliyatining qonunchilikka va ichki qoidalarga mosligini ta'minlashga xizmat qiladi hamda korrupsion xavflarni kamaytiradi. Huquqiy monitoring esa qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarning amaliy samaradorligini baholash imkonini

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yuridik xizmat faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2733-son Qarori.

beradi. Ushbu institutlar yuridik xizmatni passiv nazorat organidan faol boshqaruv mexanizmiga aylantiradi.

Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayonlari va sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi yuridik xizmat faoliyatiga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron hujjat aylanish tizimlari, avtomatlashtirilgan huquqiy ekspertiza platformalari, katta ma'lumotlar (big data) tahlili va sun'iy intellekt asosidagi yechimlar yuridik xizmat samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bunday texnologiyalar yordamida huquqiy hujjatlarni tezkor tahlil qilish, xatoliklarni aniqlash, risklarni prognozlash va boshqaruv qarorlarini asoslash imkoniyati kengaymoqda. Bu esa yuridik xizmatni yanada innovatsion va samarali tizimga aylantiradi.

Biroq, amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramay, yuridik xizmat faoliyatida hali ham qator muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, normativ-huquqiy hujjatlar sifati yetarli darajada emasligi, hujjatlar ishlab chiqish jarayonida yagona metodologiyaning to'liq shakllanmaganligi, yuridik xizmatning institutsional mustaqilligi ayrim hollarda cheklanganligi, huquqiy monitoring tizimining sustligi va yuridik kadrlar salohiyatining yetarli darajada emasligi ushbu sohada mavjud muammolar sirasiga kiradi. Bundan tashqari, raqamlashtirish darajasining pastligi va zamonaviy texnologiyalarning yetarli darajada joriy etilmaganligi ham yuridik xizmat samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur holat yuridik xizmatni isloh qilish jarayonini yanada chuqurlashtirish, uning tashkiliy-huquqiy asoslarini mustahkamlash, zamonaviy yondashuvlarni keng joriy etish va uning boshqaruv tizimidagi rolini kuchaytirish zaruratini yuzaga keltiradi. Yuridik xizmatni rivojlantirish orqali davlat boshqaruvi tizimida

huquqiy aniqlikni ta'minlash, qaror qabul qilish jarayonining sifatini oshirish va huquqiy xavfsizlikni mustahkamlash mumkin.²

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi yuridik xizmat tizimini isloh qilishning dolzarb yo'nalishlarini ilmiy-tahliliy jihatdan o'rganish, uning amaldagi muammolarini aniqlash, zamonaviy institutsional mexanizmlarning ahamiyatini yoritish hamda raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarining yuridik xizmat rivojiga ta'sirini tahlil qilishdan iboratdir. Shu bilan birga, maqolada yuridik xizmatni yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

ASOSIY QISM

Davlat boshqaruvi tizimida yuridik xizmatning o'рни va ahamiyati tobora ortib borayotgan hozirgi davrda ushbu institutning haqiqiy holatini chuqur tahlil qilish, uning faoliyatida mavjud bo'lgan tizimli muammolarni aniqlash va ularning tag-zamiridagi sabablarni o'rganish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Zero, davlat organlari, xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy ijroiya hokimiyati tuzilmalari, korxonalar, kompaniyalar va nodavlat tashkilotlar faoliyatining har bir bosqichida yuridik xizmatning professional yondashuvi, huquqiy maslahati, ekspertiza va oldindan ogohlantiruvchi nazorati bilan bog'liq jarayonlar mavjud.³ Tashkilotlarning to'g'ri, barqaror va qonuniy faoliyat yuritishi aynan yuridik xizmatning metodik, analitik va amaliy imkoniyatlariga tayanadi.

Biroq real amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, yuridik xizmatning hozirgi holati barcha jihatlari bilan zamonaviy talablar darajasiga to'la mos kelmaydi. Dunyoning ko'plab ilg'or davlatlarida yuridik xizmatlar yuksak professional

² World Justice Project. Rule of Law Index 2023. – Washington, 2023.

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat organlari va tashkilotlarida yuridik xizmat faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5168-son Qarori.

tizimga aylangan bo'lsa, bizning hududda u hali to'liq shakllanmagan, institutsional mustaqilligi yetarli emas, vazifalari keng, lekin imkoniyatlari cheklangan, jarayonlari standardlashtirilmagan, boshqaruv bilan integratsiyasi esa ko'plab hollarda formallik asosida shakllangan. Yuridik xizmatning zamonaviy faoliyati faqat hujjatlar bilan ishlash emas, balki strategik fikrlash, huquqiy xavflarni oldindan ko'rish, boshqaruv qarorlarining huquqiy oqibatlarini aniq tahlil qilish, korrupsion omillarni aniqlash, yuridik auditni olib borish, kompleks tizimini joriy qilish kabi murakkab mexanizmlarni o'z ichiga oladi.

Hozirgi holat tahlili yuridik xizmat tizimida bir nechta fundamental muammolar borligini ko'rsatadi. Bular orasida normativ-huquqiy hujjatlar sifati, ekspertiza jarayonining nisbatan yuzaki shakllanganligi, yuridik xizmat xodimlarining malakasi va professional tayyorgarligi, huquqiy monitoringning sustligi, yuridik xizmatning real mustaqilligi, korrupsion xavflarni aniqlash mexanizmlarining yetarli emasligi, boshqaruv qarorlari bilan yuridik xizmat o'rtasidagi uzviylikning yetishmasligi hamda zamonaviy texnologiyalar yetarli darajada joriy etilmaganligi asosiy o'rinni egallaydi.

Yuridik xizmatning hozirgi holatini tahlil qilish, avvalo, uning **funksional yuki va real imkoniyatlari o'rtasidagi nomutanosiblikni** ko'rsatadi. Amalda aksariyat tashkilotlarda yuridik tuzilmalarga juda ko'p vazifalar yuklanadi: hujjatlar bilan ishlash, shartnomalarni ishlab chiqish, ularni ro'yxatdan o'tkazish, sud ishlari bilan shug'ullanish, ichki buyruq va ko'rsatmalarni tayyorlash, normativ loyihalarni ekspertiza qilish, xodimlarga huquqiy maslahat berish, kadrlar hujjatlarini yuritish, huquqiy targ'ibot tadbirlarini tashkil qilish va hokazo. Biroq bu vazifalarning barchasini sifatli bajarish uchun yuridik tuzilma xodimlari soni

ko‘pincha yetarli bo‘lmaydi, malaka darajasi esa ayrim hollarda murakkab ekspertiza uchun yetarli bo‘lmaydi.

Yuridik xizmatning amaldagi muammolaridan yana biri — **institutsional mustaqillikning yetishmasligi**. Ayrim tashkilotlarda yuridik tuzilma rahbarlari yoki xodimlari rahbariyat bosimi ostida qaror qabul qilishi mumkin, natijada obyektiv ekspertiza yo‘qoladi, qonunchilikka mos kelmaydigan ichki hujjatlar tasdiqlanib ketadi. Bunday holat garchi u aslida tashkilotning strategik xavfsizligi uchun mas‘ul bo‘lgan asosiy bo‘g‘in bo‘lsa ham, yuridik xizmatni “texnik tuzilma” darajasiga tushirib qo‘yadi.⁴

Yuridik xizmatning professional salohiyati masalasi ham dolzarbdir. Bugungi huquqiy muhit nihoyatda dinamik — qonunchilik tez-tez yangilanadi, global standartlar joriy etilmoqda, xalqaro normalar bilan uyg‘unlashuv kuchaymoqda. Shu sharoitda yuridik xodimlarning malakasi ham zamon bilan hamnafas bo‘lishi shart. Ammo real holatga ko‘ra, ko‘plab mutaxassislar kompleans, yuridik audit, risk-management, korporativ boshqaruv, xalqaro huquqiy standartlar kabi yo‘nalishlarda chuqur bilimga ega emas. Bu esa yuridik xizmatning zamonaviy vazifalarni bajarish imkoniyatini cheklaydi.

Normativ-huquqiy hujjatlar sifatining pastligi ham yirik muammo hisoblanadi. Sifatli hujjat — bu izchil, aniq, ortiqcha tafsilotsiz, qarama-qarshiliksiz, amaliyotga yo‘naltirilgan hujjatdir. Ammo ko‘plab loyihalarda lingvistik xatolar, huquqiy noaniqliklar, ortiqcha byurokratik iboralar, bir-birini takrorlovchi normalar, aniq mexanizmi bo‘lmagan talablar uchraydi. Bu esa hujjatlarni qayta ishlash zaruratini tug‘diradi, amaliyotda nizolarni ko‘paytiradi.

⁴ Kelsen, Hans. *Pure Theory of Law*. Translated by Max Knight. University of California Press, 1967. – 356 p.
SJIF: 5.051

Hujjat ishlab chiqish jarayonida ilmiy yondashuv emas, balki “tez ro‘yxatdan o‘tkazish” maqsadi ustun bo‘lib qoladi.

Huquqiy monitoring tizimi ko‘plab tashkilotlarda formallik asosida tashkil etilgan. Monitoring real tahlilga emas, qog‘ozdagi hisobotlarga asoslangan holatlar ko‘p uchraydi. Aslida monitoring — hujjatning amaliyotdagi hayotiylikini baholash, undagi risklarni aniqlash, takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish jarayoni bo‘lishi lozim. Tahlil chuqur bo‘lmaganda, tizim strategik vazifa bajarishni to‘xtatadi va “formallik uchun yuritiladigan hisobot”ga aylanadi.

Yuridik xizmat faoliyatida **korrupsion xavflarni aniqlash mexanizmi yetarli rivojlanmagan**. Ayrim tashkilotlarda korrupsiyaga qarshi ekspertiza shunchaki hujjatning alohida bandiga bir nechta umumiy so‘zlardan iborat qo‘shimcha izoh qo‘shish bilan cheklanadi. Bunday yondashuv korrupsion xavflarni oldini olmaydi, balki ularni yashirin shaklda davom ettiradi. Kompleks tizimi yo‘qligi esa risklarni aniqlashni yanada qiyinlashtiradi.

Texnologik ta‘minotning pastligi ham yuridik xizmatning zamonaviy faoliyatiga to‘siq bo‘lmoqda. Elektron hujjatlar aylanmasi ko‘plab tashkilotlarda mavjud bo‘lsa-da, ularning funksionalligi cheklangan, hujjat ekspertizasini avtomatlashtiruvchi tizimlar mavjud emas, sun‘iy intellekt asosida huquqiy tahlil qilish imkoniyatlari yo‘q. Natijada yuridik xodimlar ko‘p vaqtini texnik jarayonlarga sarflaydi, analitik ishlar esa ikkinchi darajaga tushib qoladi.

Ayrim tashkilotlarda yuridik xizmatning vazifalari aniq belgilab qo‘yilmagan, vakolati va mas‘uliyati o‘rtasida nomutanosiblik mavjud. Masalan, yuridik tuzilma ma‘lum hujjatni imzolashdan oldin tarkibiy bo‘linmalardan zarur ma‘lumotlarni talab qilishi kerak, ammo ularning ko‘plab hollarda bu talablarga e‘tibor bermasligi jarayon sifatiga putur yetkazadi. Yuridik xizmatning fikri ba‘zan “tavsiya” sifatida

qabul qilinadi, majburiy ekspertiza natijasida beriladigan xulosalar e'tibordan chetda qoladi.

Bu muammolarning ildizi esa yuridik xizmatga bo'lgan **institutsional e'tibor va investitsiya yetishmasligidir**. Tashkilotlar ko'pincha texnik infratuzilmaga, ishlab chiqarishga, iqtisodiy faoliyatga ko'proq mablag' ajratadi, huquqiy xizmatning rivojlanishi esa ikkinchi darajaga suriladi. Aslida esa yuridik xizmat har qanday tizimning huquqiy xavfsizlik muxofazasidir. Huquqiy xavfsizlik bo'lmagan joyda barqaror boshqaruv ham bo'lmaydi.

Yana bir muhim muammo — **yuridik xizmat faoliyatining integratsiyalashmaganligi**. Ko'plab tashkilotlarda yuridik tuzilma jarayonlarning oxirgi bosqichida, ya'ni hujjat tayyor bo'lib bo'lgach jalb qilinadi. Aslida esa yuridik xizmat boshidan boshlab barcha strategik qarorlar, tashkiliy o'zgarishlar, moliyaviy bitimlar va loyihalar ishlab chiqilishida ishtirok etishi kerak. Jarayonga kech kirgan yuridik ekspertiza biror muammoning oldini ololmaydi, faqat oqibatlarini yumshatish bilan cheklanadi.

Shuningdek, ayrim tashkilotlarda yuridik xizmat xodimlari ustidan **nazorat va baholash tizimi** ham yetarlicha takomillashmagan. Xodimning samaradorligi ko'pincha bajarilgan hujjatlar soni bilan o'lchanadi, holbuki yuridik faoliyat sifati, aniqligi, strategik tahlil darajasi son bilan emas, murakkablik va natija bilan o'lchanadi.

Yuridik xizmat holatidagi yana bir muammo — kadrlarning **o'zgaruvchanligi**. Malakali yuristlar ko'pincha tashkilotlarni tez-tez o'zgartiradi. Sababi: ish hajmining ko'pligi, maoshning nisbatan pastligi, professional o'sish imkoniyatlarining cheklanganligi, murakkab jarayonlar uchun texnologik ta'minotning mavjud emasligi. Bu esa yuridik xizmatning barqarorligini buzadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, bugungi kunda yuridik xizmat tizimi faoliyati zamonaviy global standartlardan ancha orqada qolmoqda, uning funksional roli to‘liq amalga oshmayapti, ko‘plab jarayonlar formallikka aylangan, tizim strategik funksiyasini bajarishda cheklangan. Yuridik xizmatni kuchli, mustaqil, strategik darajada faol bo‘lishi uchun tubdan isloh qilish zarur. Ana shu sababli yuridik xizmatning hozirgi holati va mavjud muammolarni aniq tahlil qilish keyingi tuzilmalarda islohotning asosiy yo‘nalishlarini belgilash uchun poydevor vazifasini bajaradi.

YURIDIK XIZMATNI ISLOH QILISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Yuridik xizmatni isloh qilish zamonaviy davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirishning eng muhim va strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Har qanday davlat yoki tashkilotning barqaror rivojlanishi, qabul qilinayotgan qarorlarning qonuniyligi va amaliy samaradorligi, shuningdek, huquqiy xavfsizlik darajasi bevosita yuridik xizmatning sifatiga bog‘liqdir. Shu bois yuridik xizmatni modernizatsiya qilish masalasi tor sohaviy o‘zgarish emas, balki keng qamrovli institutsional islohot sifatida qaralishi lozim. Ushbu jarayon yuridik xizmatning vazifalari, funksiyalari, tashkiliy tuzilmasi, metodologiyasi va texnologik ta‘minotini tubdan qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi.⁵

Yuridik xizmatni isloh qilishning asosiy yo‘nalishlaridan biri uning institutsional maqomini mustahkamlashdan iboratdir. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab tashkilotlarda yuridik xizmat hali ham yordamchi tuzilma sifatida qabul qilinadi, uning xulosalari esa majburiy emas, balki tavsiyaviy xarakterga ega bo‘lib qolmoqda. Bu esa yuridik xizmatning haqiqiy salohiyatidan to‘liq foydalanilmasligiga olib keladi. Islohotlar doirasida yuridik xizmatning

⁵ M.Qozoqova “Legal tech va yuridik xizmatlarning raqamli transformatsiya xavfsizligi” “Modern Education and Development” jurnali, 361-bet.

mustaqilligini ta'minlash, uning rahbarini tashkilot boshqaruvining muhim a'zosi sifatida tan olish, yuridik xulosalarning majburiy kuchini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yuridik xizmat boshqaruv qarorlarining barcha bosqichlarida ishtirok etishi, ularning huquqiy asoslanganligini ta'minlashi va ehtimoliy xavflarni oldindan aniqlashi lozim.

Normativ-huquqiy hujjatlar sifatini oshirish ham yuridik xizmatni isloh qilishning markaziy yo'nalishlaridan biridir. Hozirgi kunda hujjatlar ishlab chiqish jarayonida uchrayotgan asosiy muammolar — bu normativ noaniqlik, ortiqcha byurokratik iboralar, mantiqiy izchillikning yetishmasligi va amaliyotga mos kelmaslikdir. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uchun hujjat ishlab chiqishning yagona standartlari joriy etilishi, ekspertiza jarayonlari kuchaytirilishi va hujjatlar sifati ustidan qat'iy nazorat o'rnatilishi zarur. Har bir normativ hujjat huquqiy aniqlik, tushunarlik va amaliy qo'llash imkoniyati mezonlariga to'liq javob berishi kerak.

Yuridik xizmat faoliyatini isloh qilishda yana bir muhim yo'nalish — bu uning funksional yukini qayta ko'rib chiqishdir. Ko'plab tashkilotlarda yuridik xizmat zimmasiga o'ziga xos bo'lmagan vazifalar yuklatilgan bo'lib, bu uning asosiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yuridik xizmatning asosiy vazifalari huquqiy ekspertiza, shartnomaviy ishlar, sud ishlari, risklarni boshqarish va huquqiy maslahat berishdan iborat bo'lishi kerak. Texnik yoki yordamchi funksiyalar esa boshqa bo'linmalarga o'tkazilishi lozim. Bu yuridik xizmatning asosiy vazifalariga e'tibor qaratishiga va sifatli natijalarga erishishiga imkon yaratadi.

Kadrlar salohiyatini oshirish masalasi ham islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biridir. Zamonaviy yuridik xizmat xodimlari faqat qonunchilikni

bilish bilan cheklanib qolmasligi, balki tahliliy fikrlash, strategik rejalashtirish, risklarni baholash va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Shu sababli yuridik xodimlarni muntazam ravishda qayta tayyorlash, ularning malakasini oshirish, xalqaro tajribani o‘rganish va ilg‘or bilimlarni amaliyotga joriy etish zarur. Kadrlar siyosati yuridik xizmatni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Yuridik xizmatni isloh qilish jarayonida huquqiy risklarni boshqarish tizimini joriy etish alohida ahamiyatga ega. Har bir tashkilot o‘z faoliyati davomida turli huquqiy xavflarga duch keladi, ularni oldindan aniqlash va bartaraf etish esa yuridik xizmatning asosiy vazifalaridan biridir. Risklarni boshqarish tizimi orqali tashkilot faoliyatidagi zaif nuqtalar aniqlanadi, ehtimoliy nizolar oldindan bartaraf etiladi va huquqiy barqarorlik ta‘minlanadi.

Yuridik xizmatni isloh qilishda kompleans tizimini joriy etish ham muhim yo‘nalish hisoblanadi. Kompleans tizimi tashkilot faoliyatining qonunchilik va ichki qoidalarga mosligini ta‘minlaydi, korrupsion xavflarni kamaytiradi va huquqiy madaniyatni oshiradi. Bu tizim orqali xodimlarning harakati nazorat qilinadi, ularning faoliyati aniq standartlar asosida baholanadi va huquqbuzarliklarning oldi olinadi. Kompleans tizimi yuridik xizmatning zamonaviy modelining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.⁶

Ichki normativ bazani optimallashtirish ham islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ko‘plab tashkilotlarda ichki hujjatlar soni haddan tashqari ko‘p bo‘lib, ularning ayrimlari bir-birini takrorlaydi yoki eskirgan bo‘ladi. Bu esa boshqaruv jarayonlarini murakkablashtiradi va huquqiy noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Islohotlar doirasida ichki hujjatlarni inventarizatsiya qilish, ortiqcha va

⁶ Hart, H.L.A. The Concept of Law. 3rd Edition. Oxford University Press, 2012. – 333 p.
SJIF: 5.051

eskirgan hujjatlarni bekor qilish, yagona tizimga keltirish zarur. Bu esa boshqaruvni soddalashtiradi va huquqiy aniqlikni oshiradi.

Yuridik xizmatni isloh qilishda raqamlashtirish ham muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan ekspertiza tizimlari va sun‘iy intellekt asosidagi tahlil vositalari yuridik xizmat faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Raqamlashtirish orqali hujjatlar bilan ishlash jarayoni tezlashadi, xatoliklar kamayadi va shaffoflik oshadi. Bu esa yuridik xizmatni zamonaviy boshqaruv tizimining ajralmas qismiga aylantiradi.

Yuridik xizmat faoliyatini baholashning yangi tizimini joriy etish ham muhim ahamiyatga ega. An‘anaviy baholash tizimlari ko‘pincha faqat bajarilgan ishlar soniga asoslangan bo‘lsa, zamonaviy yondashuvlar sifat ko‘rsatkichlariga e‘tibor qaratadi.⁷ Yuridik xizmat samaradorligi uning tahliliy ishlari, risklarni kamaytirish darajasi, sud ishlari natijalari va hujjatlar sifati asosida baholanishi kerak. Bu esa xodimlarni yanada samarali ishlashga undaydi.

Yuridik xizmatni isloh qilish jarayoni kompleks va uzluksiz bo‘lishi kerak. Bu jarayon faqat tashkiliy o‘zgarishlar bilan cheklanib qolmasdan, boshqaruv madaniyatini, huquqiy ongini va tashkilot ichidagi munosabatlarni ham o‘zgartirishni talab qiladi. Islohotlar natijasida yuridik xizmat kuchli, mustaqil, professional va zamonaviy tizimga aylanishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, yuridik xizmatni isloh qilishning asosiy yo‘nalishlari uning institutsional mustahkamlanishi, normativ-huquqiy hujjatlar sifatining oshirilishi, funksional yukning optimallashtirilishi, kadrlar salohiyatining rivojlantirilishi, risklarni boshqarish va kompleks tizimlarining joriy etilishi, raqamlashtirish va zamonaviy baholash tizimining shakllantirilishidan iborat.

⁷ M.Qozoqova “Legal tech va yuridik xizmatlarning raqamli transformatsiya xavfsizligi” “Modern Education and Development” jurnali, 369-bet.
SJIF: 5.051

Ushbu yoʻnalishlarning izchil amalga oshirilishi yuridik xizmatni zamonaviy talablar darajasiga olib chiqadi va uning boshqaruv tizimidagi rolini tubdan oʻzgartiradi.

YURIDIK XIZMATNI ISLOH QILISHNING ASOSIY YOʻNALISHLARI

Yuridik xizmatni isloh qilish zamonaviy davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirishning eng muhim va strategik yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Har qanday davlat yoki tashkilotning barqaror rivojlanishi, qabul qilinayotgan qarorlarning qonuniyligi va amaliy samaradorligi, shuningdek, huquqiy xavfsizlik darajasi bevosita yuridik xizmatning sifatiga bogʻliqdir. Shu bois yuridik xizmatni modernizatsiya qilish masalasi tor sohaviy oʻzgarish emas, balki keng qamrovli institutsional islohot sifatida qaralishi lozim. Ushbu jarayon yuridik xizmatning vazifalari, funksiyalari, tashkiliy tuzilmasi, metodologiyasi va texnologik taʼminotini tubdan qayta koʻrib chiqishni talab qiladi.

Yuridik xizmatni isloh qilishning asosiy yoʻnalishlaridan biri uning institutsional maqomini mustahkamlashdan iboratdir.⁸ Amaliyot shuni koʻrsatadiki, koʻplab tashkilotlarda yuridik xizmat hali ham yordamchi tuzilma sifatida qabul qilinadi, uning xulosalari esa majburiy emas, balki tavsiyaviy xarakterga ega boʻlib qolmoqda. Bu esa yuridik xizmatning haqiqiy salohiyatidan toʻliq foydalanilmasligiga olib keladi. Islohotlar doirasida yuridik xizmatning mustaqilligini taʼminlash, uning rahbarini tashkilot boshqaruvining muhim aʼzosi sifatida tan olish, yuridik xulosalarning majburiy kuchini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yuridik xizmat boshqaruv qarorlarining barcha bosqichlarida ishtirok

⁸ Susskind, Richard. *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*. 2nd Edition. Oxford University Press, 2017. – 240 p.

etishi, ularning huquqiy asoslanganligini ta'minlashi va ehtimoliy xavflarni oldindan aniqlashi lozim.

Normativ-huquqiy hujjatlar sifatini oshirish ham yuridik xizmatni isloh qilishning markaziy yo'nalishlaridan biridir. Hozirgi kunda hujjatlar ishlab chiqish jarayonida uchrayotgan asosiy muammolar — bu normativ noaniqlik, ortiqcha byurokratik iboralar, mantiqiy izchillikning yetishmasligi va amaliyotga mos kelmaslikdir. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uchun hujjat ishlab chiqishning yagona standartlari joriy etilishi, ekspertiza jarayonlari kuchaytirilishi va hujjatlar sifati ustidan qat'iy nazorat o'rnatilishi zarur. Har bir normativ hujjat huquqiy aniqlik, tushunarlik va amaliy qo'llash imkoniyati mezonlariga to'liq javob berishi kerak.

Yuridik xizmat faoliyatini isloh qilishda yana bir muhim yo'nalish — bu uning funksional yukini qayta ko'rib chiqishdir. Ko'plab tashkilotlarda yuridik xizmat zimmasiga o'ziga xos bo'lmagan vazifalar yuklatilgan bo'lib, bu uning asosiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yuridik xizmatning asosiy vazifalari huquqiy ekspertiza, shartnomaviy ishlar, sud ishlari, risklarni boshqarish va huquqiy maslahat berishdan iborat bo'lishi kerak. Texnik yoki yordamchi funksiyalar esa boshqa bo'linmalarga o'tkazilishi lozim. Bu yuridik xizmatning asosiy vazifalariga e'tibor qaratishiga va sifatli natijalarga erishishiga imkon yaratadi.

Kadrlar salohiyatini oshirish masalasi ham islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biridir. Zamonaviy yuridik xizmat xodimlari faqat qonunchilikni bilish bilan cheklanib qolmasligi, balki tahliliy fikrlash, strategik rejalashtirish, risklarni baholash va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Shu sababli yuridik xodimlarni muntazam ravishda qayta

tayyorlash, ularning malakasini oshirish, xalqaro tajribani o'rganish va ilg'or bilimlarni amaliyotga joriy etish zarur. Kadrlar siyosati yuridik xizmatni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Yuridik xizmatni isloh qilish jarayonida huquqiy risklarni boshqarish tizimini joriy etish alohida ahamiyatga ega. Har bir tashkilot o'z faoliyati davomida turli huquqiy xavflarga duch keladi, ularni oldindan aniqlash va bartaraf etish esa yuridik xizmatning asosiy vazifalaridan biridir. Risklarni boshqarish tizimi orqali tashkilot faoliyatidagi zaif nuqtalar aniqlanadi, ehtimoliy nizolar oldindan bartaraf etiladi va huquqiy barqarorlik ta'minlanadi. Bu esa tashkilotning umumiy samaradorligini oshiradi va uning faoliyatini yanada xavfsiz qiladi.

Yuridik xizmatni isloh qilishda komplaens tizimini joriy etish ham muhim yo'nalish hisoblanadi. Komplaens tizimi tashkilot faoliyatining qonunchilik va ichki qoidalarga mosligini ta'minlaydi, korrupsion xavflarni kamaytiradi va huquqiy madaniyatni oshiradi. Bu tizim orqali xodimlarning harakati nazorat qilinadi, ularning faoliyati aniq standartlar asosida baholanadi va huquqbuzarliklarning oldi olinadi. Komplaens tizimi yuridik xizmatning zamonaviy modelining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.⁹

Ichki normativ bazani optimallashtirish ham islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biridir. Ko'plab tashkilotlarda ichki hujjatlar soni haddan tashqari ko'p bo'lib, ularning ayrimlari bir-birini takrorlaydi yoki eskirgan bo'ladi. Bu esa boshqaruv jarayonlarini murakkablashtiradi va huquqiy noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Islohotlar doirasida ichki hujjatlarni inventarizatsiya qilish, ortiqcha va eskirgan hujjatlarni bekor qilish, yagona tizimga keltirish zarur. Bu esa boshqaruvni soddalashtiradi va huquqiy aniqlikni oshiradi.

⁹ Transparency International. *Corruption Perceptions Index 2023*. – Berlin, 2023.
SJIF: 5.051

Yuridik xizmatni isloh qilishda raqamlashtirish ham muhim yoʻnalishlardan biri hisoblanadi. Elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan ekspertiza tizimlari va sunʼiy intellekt asosidagi tahlil vositalari yuridik xizmat faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Raqamlashtirish orqali hujjatlar bilan ishlash jarayoni tezlashadi, xatoliklar kamayadi va shaffoflik oshadi. Bu esa yuridik xizmatni zamonaviy boshqaruv tizimining ajralmas qismiga aylantiradi.

Yuridik xizmat faoliyatini baholashning yangi tizimini joriy etish ham muhim ahamiyatga ega. Anʼanaviy baholash tizimlari koʻpincha faqat bajarilgan ishlar soniga asoslangan boʻlsa, zamonaviy yondashuvlar sifat koʻrsatkichlariga eʼtibor qaratadi. Yuridik xizmat samaradorligi uning tahliliy ishlari, risklarni kamaytirish darajasi, sud ishlari natijalari va hujjatlar sifati asosida baholanishi kerak. Bu esa xodimlarni yanada samarali ishlashga undaydi.

Yuridik xizmatni isloh qilish jarayoni kompleks va uzluksiz boʻlishi kerak. Bu jarayon faqat tashkiliy oʻzgarishlar bilan cheklanib qolmasdan, boshqaruv madaniyatini, huquqiy ongini va tashkilot ichidagi munosabatlarni ham oʻzgartirishni talab qiladi. Islohotlar natijasida yuridik xizmat kuchli, mustaqil, professional va zamonaviy tizimga aylanishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, yuridik xizmatni isloh qilishning asosiy yoʻnalishlari uning institutsional mustahkamlanishi, normativ-huquqiy hujjatlar sifatining oshirilishi, funksional yukning optimallashtirilishi, kadrlar salohiyatining rivojlantirilishi, risklarni boshqarish va kompleks tizimlarining joriy etilishi, raqamlashtirish va zamonaviy baholash tizimining shakllantirilishidan iborat. Ushbu yoʻnalishlarning izchil amalga oshirilishi yuridik xizmatni zamonaviy talablar darajasiga olib chiqadi va uning boshqaruv tizimidagi rolini tubdan oʻzgartiradi.

YANGI INSTITUTLAR: YURIDIK AUDIT, KOMPLAENS VA HUQUQIY MONITORING

Yuridik xizmatni zamonaviy bosqichga olib chiqish jarayonida eng muhim va tub o'zgarishlardan biri sifatida yangi institutsional mexanizmlar — yuridik audit, komplaens va huquqiy monitoring tizimlarining joriy etilishi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu institutlar an'anaviy yuridik xizmat modelidan tubdan farq qiladi, chunki ular faqat mavjud huquqiy muammolarni hal qilish bilan cheklanmay, balki ularni oldindan aniqlash, xavflarni baholash va boshqaruv qarorlarining huquqiy xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan tizimli yondashuvni ifodalaydi.¹⁰ Zamonaviy yuridik xizmatning konseptual asoslari aynan mana shu uch yo'nalish bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular yuridik faoliyatni reaktiv modeldan proaktiv modelga o'tkazadi.

Yuridik audit tushunchasi mazmunan tashkilot faoliyatining huquqiy jihatdan kompleks tekshiruvini anglatadi. Bu jarayon doirasida tashkilotning barcha asosiy faoliyat yo'nalishlari, ichki hujjatlari, shartnomalari, boshqaruv qarorlari, majburiyatlari, sud ishlari va boshqa huquqiy elementlari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Yuridik auditning asosiy maqsadi — mavjud huquqiy xatoliklar, bo'shliqlar, qarama-qarshiliklar va xavflarni aniqlash, ularning oldini olish bo'yicha aniq takliflar ishlab chiqish hamda tashkilotning huquqiy barqarorligini ta'minlashdir. Amaliyotda ko'plab tashkilotlarda yuridik muammolar faqat nizolar yuzaga kelgandan keyin aniqlanadi, bu esa moliyaviy yo'qotishlar, reputatsion zarar va boshqaruvdagi izdan chiqishlarga olib keladi. Yuridik audit esa bunday

¹⁰ OECD. *Komplains Risk Management: Applying the Good Practice Principles in juridical services*. OECD Publishing, 2020. – 124 p.

holatlarning oldini olish uchun xizmat qiladi, chunki u huquqiy xatoliklarni “oldindan diagnostika qilish” mexanizmi sifatida ishlaydi.¹¹

Yuridik auditni samarali tashkil etish uchun uni muntazam, tizimli va metodologik asosda olib borish zarur. Audit bir martalik tekshiruv emas, balki doimiy ravishda yangilanib boruvchi, tahliliy xulosalar asosida rivojlanadigan jarayon bo‘lishi kerak. Bunda har bir tashkilot o‘z faoliyatidan kelib chiqib audit yo‘nalishlarini belgilaydi: shartnomaviy munosabatlar auditi, kadrlar hujjatlari auditi, normativ-huquqiy hujjatlar auditi, sud ishlari auditi, majburiyatlar auditi va boshqa yo‘nalishlar. Yuridik audit natijalari rahbariyat uchun muhim strategik axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi, chunki ular asosida tashkilot faoliyatidagi zaif nuqtalar aniqlanadi va rivojlanish strategiyasi qayta ko‘rib chiqiladi.

Kompleans tizimi esa yuridik xizmat faoliyatida yangi bosqichni boshlab bergan institutlardan biridir. Kompleans atamasi keng ma‘noda tashkilot faoliyatining qonunchilik, ichki me‘yoriy hujjatlar va etik standartlarga mosligini ta‘minlashni anglatadi. Bu tizimning asosiy vazifasi — huquqbuzarliklarning oldini olish, xodimlarning faoliyatini huquqiy normalarga moslashtirish va tashkilot ichida “huquqiy madaniyat”ni shakllantirishdir. Kompleans tizimi mavjud bo‘lmagan tashkilotlarda huquqiy nazorat ko‘pincha faqat rasmiy hujjatlar bilan cheklanadi, amalda esa ichki jarayonlar ustidan real nazorat yo‘qoladi. Natijada korrupsion xavflar, manfaatlar to‘qnashuvi, ichki qoidabuzarliklar va huquqiy xatoliklar yashirin tarzda davom etadi.¹²

Kompleans tizimining samarali ishlashi uchun u bir nechta asosiy elementlardan iborat bo‘lishi kerak. Avvalo, tashkilotda aniq va tushunarli ichki

¹¹ Fenwick, Mark, Kaal, Wulf A., and Vermeulen, Erik P.M. Corporate Governance in Juridical Service. Edward Elgar Publishing, 2017. – 296 p.

¹² Fuller, Lon L. The Morality of Law. Revised Edition. Yale University Press, 1969. – 262 p.
SJIF: 5.051

qoidalar tizimi bo'lishi zarur. Bu qoidalar xodimlarning harakat doirasini belgilaydi, ularning huquq va majburiyatlarini aniqlaydi, taqiqlangan harakatlarni konkret ko'rsatib beradi. Ikkinchidan, Kompleans nazorati uchun maxsus mas'ul bo'linma yoki mutaxassis tayinlanishi kerak. U tashkilot ichida huquqiy muvofiqlikni ta'minlash, xodimlar faoliyatini monitoring qilish, ehtimoliy xavflarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha choralar ko'rish bilan shug'ullanadi. Uchinchidan, xodimlar uchun muntazam ravishda huquqiy o'quvlar, treninglar va tushuntirish ishlari olib borilishi lozim. Chunki Kompleans tizimi faqat nazorat vositasi emas, balki huquqiy ongni shakllantiruvchi mexanizmdir.

Huquqiy monitoring esa yuridik xizmatning yana bir muhim instituti sifatida normativ-huquqiy hujjatlarning amaliy samaradorligini baholashga xizmat qiladi. Qabul qilingan hujjatlarning qog'ozdagi mazmuni bilan ularning real hayotdagi natijalari o'rtasida ko'pincha sezilarli tafovut bo'ladi. Huquqiy monitoring aynan mana shu tafovutni aniqlash, hujjatlarning qanday ishlayotganini, ularning qo'llanishida qanday muammolar yuzaga kelayotganini, qaysi normalar amaliyotda samarasiz yoki ortiqcha ekanini aniqlash imkonini beradi. Bu jarayon yuridik xizmatni "passiv ijrochi"dan "faol tahlilchi"ga aylantiradi.¹³

Huquqiy monitoring tizimi samarali bo'lishi uchun u faqat statistik ma'lumotlar yig'ish bilan cheklanmasligi kerak. U chuqur analitik tahlilni, soha mutaxassislari bilan hamkorlikni, real amaliyotdagi muammolarni o'rganishni, xalqaro tajribani solishtirishni o'z ichiga olishi zarur. Monitoring natijalari asosida normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish bo'yicha aniq takliflar ishlab chiqilishi kerak. Shu tariqa huquqiy monitoring qonunchilikni doimiy ravishda rivojlantirib boruvchi mexanizmga aylanadi.

¹³ United Nations. Rule of Law Indicators: Implementation Guide and Project Tools. – New York: United Nations, 2011. – 150 p.

Yuridik audit, kompleks va huquqiy monitoring institutlari o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi va yagona tizim sifatida ishlaydi. Yuridik audit mavjud holatni chuqur tahlil qiladi, Kompleks tizimi kundalik faoliyatni nazorat qiladi va huquqbuzarliklarning oldini oladi, huquqiy monitoring esa normativ bazaning samaradorligini baholaydi. Ushbu uch mexanizm birgalikda yuridik xizmatni zamonaviy boshqaruv tizimining ajralmas qismiga aylantiradi.

Ushbu institutlarning joriy etilishi yuridik xizmatning rolini tubdan o'zgartiradi. Endilikda yuridik xizmat faqat hujjatlarni tekshiruvchi emas, balki tashkilotning huquqiy xavfsizligini ta'minlovchi, boshqaruv qarorlarining sifatini oshiruvchi, risklarni boshqaruvchi va strategik rivojlanishga hissa qo'shuvchi muhim institut sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va huquqiy tizimni takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.¹⁴

Zamonaviy sharoitda ushbu institutlarni joriy etish nafaqat zarurat, balki muqarrar jarayon hisoblanadi. Global tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda yuridik xizmat aynan mana shu mexanizmlar orqali samarali ishlaydi. Yuridik audit, Kompleks va monitoring tizimlari mavjud bo'lmagan tashkilotlar uzoq muddatli istiqbolda barqaror faoliyat yurita olmaydi, chunki huquqiy xavflar vaqt o'tishi bilan to'planib boradi va katta muammolarga olib keladi.

Shu sababli ushbu institutlarni joriy etish faqat tashkiliy o'zgarish emas, balki boshqaruv falsafasining o'zgarishini ham anglatadi. Bu yondashuv huquqiy xavfsizlikni markaziy o'ringa qo'yadi, har bir qarorning huquqiy asosini chuqur tahlil qilishni talab qiladi, tashkilot ichida shaffoflik va javobgarlik muhitini

¹⁴ European Commission. Better Regulation Guidelines and Toolbox. – Brussels, 2021. – 400 p. SJIF: 5.051

shakllantiradi. Natijada yuridik xizmatning samaradorligi oshadi, huquqiy xatoliklar kamayadi, korrupsion xavflar qisqaradi va boshqaruv tizimi barqaror ishlay boshlaydi.

Xulosa qilib aytganda, yuridik audit, Kompleans va huquqiy monitoring institutlari yuridik xizmatni yangi bosqichga olib chiqadigan, uning funksional imkoniyatlarini kengaytiradigan va uni strategik boshqaruv elementiga aylantiradigan asosiy mexanizmlar hisoblanadi. Ularning to'liq va samarali joriy etilishi yuridik xizmatni zamonaviy talablar darajasiga olib chiqadi hamda huquqiy davlat qurish yo'lida muhim qadam bo'lib xizmat qiladi.

RAQAMLASHTIRISH VA AI TEXNOLOGIYALARINING ROLI

Zamonaviy davrda davlat boshqaruvi va iqtisodiyotning barcha sohalarida raqamlashtirish jarayonlari jadallik bilan rivojlanib borayotgan bir paytda yuridik xizmat faoliyati ham ushbu transformatsiyadan chetda qolishi mumkin emas. Raqamli texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellektga asoslangan yechimlar yuridik xizmatning mazmunini, funksiyalarini va ish uslubini tubdan o'zgartirmoqda.¹⁵ An'anaviy yuridik faoliyat asosan inson omiliga, qo'lda bajariladigan tahlil va hujjatlarni ko'rib chiqishga asoslangan bo'lsa, bugungi kunda bu jarayonlar tobora avtomatlashtirilmoqda, tezlashmoqda va aniqlik darajasi ortmoqda. Raqamlashtirish yuridik xizmatni faqat samaraliroq qilish bilangina cheklanmay, balki uni strategik boshqaruv tizimining ajralmas, yuqori texnologiyali komponentiga aylantirmoqda.

Yuridik xizmatda raqamlashtirishning mohiyati shundaki, huquqiy jarayonlar, hujjatlar aylanmasi, ekspertiza, monitoring, tahlil va qaror qabul qilish bosqichlari elektron tizimlar orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonlarning markazida

¹⁵ B.Qurbonxojiyev "Yuridik xizmatlar va notarial idoralar mijozlariga xizmat ko'rsatuvchi aqlli chat-bot yaratish" "Образование наука и инновационные идеи в мире" jurnali, 182-bet
SJIF: 5.051

ma'lumotlar bilan ishlash turadi. Zamonaviy yuridik xizmat katta hajmdagi huquqiy ma'lumotlar — normativ-huquqiy hujjatlar, shartnomalar, sud qarorlari, ichki reglamentlar va boshqa hujjatlar bilan ishlaydi. Ushbu ma'lumotlarni an'anaviy usulda tahlil qilish juda ko'p vaqt talab qiladi va inson xatoliklari ehtimolini oshiradi. Raqamlashtirish esa bu jarayonni avtomatlashtiradi, hujjatlarni tezkor izlash, saralash, solishtirish va tahlil qilish imkonini beradi.¹⁶

Elektron hujjat aylanish tizimlari yuridik xizmatni raqamlashtirishning eng asosiy bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bunday tizimlar orqali hujjatlarni yaratish, ko'rib chiqish, tasdiqlash va saqlash jarayonlari yagona platformada amalga oshiriladi. Bu nafaqat vaqtni tejaydi, balki hujjatlar ustidan nazoratni kuchaytiradi, ularning yo'qolib qolishi yoki noto'g'ri versiyalarda ishlatilishining oldini oladi. Elektron tizimlar orqali har bir hujjatning harakatlanish bosqichlari aniq qayd etiladi, bu esa shaffoflikni ta'minlaydi va mas'uliyatni oshiradi. Yuridik xizmat xodimlari hujjatlar bilan ishlashda ko'proq analitik va strategik faoliyatga e'tibor qaratish imkoniga ega bo'ladi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi esa yuridik xizmatni yangi bosqichga olib chiqmoqda. AI tizimlari katta hajmdagi huquqiy ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida tahlil qilish, murakkab huquqiy muammolar bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish, hujjatlardagi xatoliklarni aniqlash va hatto normativ-huquqiy hujjat loyihalarini ishlab chiqishda yordam berish imkoniyatiga ega. Masalan, sun'iy intellekt asosidagi tizimlar shartnomalarni avtomatik tahlil qilib, undagi xavfli bandlarni aniqlashi, qonunchilikka mos kelmaydigan qoidalarni ko'rsatib berishi va ularni tuzatish bo'yicha takliflar berishi mumkin. Bu esa yuridik xizmat ishining aniqligini oshiradi va inson xatolarini sezilarli darajada kamaytiradi.

¹⁶ Dworkin, Ronald. *Law's Empire*. Harvard University Press, 1986. – 470 p.
SJIF: 5.051

AI texnologiyalarining yana bir muhim jihati — bu huquqiy prognozlash imkoniyatidir. Sun'iy intellekt sud amaliyoti, normativ hujjatlar va boshqa huquqiy ma'lumotlarni tahlil qilib, ma'lum bir ish bo'yicha ehtimoliy natijani oldindan taxmin qilishi mumkin.¹⁷ Bu yuridik xizmat uchun strategik ahamiyatga ega, chunki u tashkilotga qaror qabul qilishda yanada asosli va xavfsiz yo'l tanlash imkonini beradi. Masalan, sudga murojaat qilishdan oldin ishning muvaffaqiyat ehtimolini baholash, yoki shartnoma tuzishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni oldindan ko'rish imkoniyati paydo bo'ladi.

Raqamlashtirish jarayonida yuridik xizmat uchun muhim yo'nalishlardan biri — bu huquqiy ekspertiza jarayonini avtomatlashtirishdir. An'anaviy ekspertiza ko'pincha inson tomonidan qo'lda amalga oshiriladi va bu jarayon ko'p vaqt talab qiladi. AI asosidagi tizimlar esa hujjatni avtomatik ravishda tekshiradi, undagi mantiqiy, lingvistik va huquqiy xatoliklarni aniqlaydi, qonunchilikka mos kelmasligini ko'rsatadi va hatto muqobil variantlarni taklif qiladi. Bu yuridik xizmatning ish tezligini bir necha barobar oshiradi va sifatini yaxshilaydi.

Shuningdek, raqamlashtirish yuridik audit va kompleks tizimlarini ham yangi darajaga olib chiqadi. Elektron monitoring tizimlari orqali tashkilot faoliyatidagi barcha huquqiy jarayonlar real vaqt rejimida kuzatiladi. Bu esa har qanday qoidabuzarlik yoki xavfli vaziyatni tezkor aniqlash imkonini beradi. Sun'iy intellekt esa ushbu ma'lumotlarni tahlil qilib, potentsial risklarni oldindan aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar beradi. Natijada yuridik xizmat reaktiv emas, balki proaktiv faoliyat yuritadi.

Raqamlashtirishning yana bir muhim jihati — bu huquqiy axborot tizimlarini yaratishdir. Bunday tizimlar orqali yuridik xizmat xodimlari barcha normativ-

¹⁷ Ashley, Kevin D. *Artificial Intelligence and Legal Analytics in the field of juridical service: New Tools for Law Practice in the Digital Age*. Cambridge University Press, 2017. – 379 p.
SJIF: 5.051

huquqiy hujjatlarga, sud qarorlariga, xalqaro standartlarga va boshqa zarur ma'lumotlarga tezkor kirish imkoniyatiga ega bo'ladi.¹⁸ Bu esa qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi va uning sifatini oshiradi. Shuningdek, bunday tizimlar tashkilot ichida huquqiy bilimlarni tarqatish va xodimlarning huquqiy savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

Biroq raqamlashtirish jarayoni faqat texnologiyalarni joriy etish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon tashkilot madaniyatini, boshqaruv uslubini va yuridik xizmatga bo'lgan yondashuvni ham o'zgartiradi. Raqamli transformatsiya yuridik xizmat xodimlaridan yangi ko'nikmalarni talab qiladi: IT texnologiyalarni tushunish, ma'lumotlar bilan ishlash, analitik fikrlash va sun'iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish. Shu sababli yuridik xizmatni raqamlashtirish bilan bir qatorda kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash masalasi ham muhim ahamiyatga ega.

Raqamlashtirish jarayonida ma'lumotlar xavfsizligi masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Yuridik xizmat ko'plab maxfiy va muhim ma'lumotlar bilan ishlaydi, shuning uchun ularni himoya qilish, kiberxavfsizlikni ta'minlash va ma'lumotlar buzilishining oldini olish ustuvor vazifalardan biridir. Elektron tizimlar joriy etilganda, ular yuqori darajadagi himoya mexanizmlariga ega bo'lishi, foydalanuvchilarning huquqlari aniq belgilanishi va ma'lumotlarga kirish nazorat qilinishi zarur.

Shu bilan birga, raqamlashtirish yuridik xizmat faoliyatini yanada shaffof qiladi. Elektron tizimlar orqali barcha jarayonlar qayd etiladi, bu esa nazoratni kuchaytiradi va korrupsion omillarni kamaytiradi. Har bir hujjat, qaror yoki

¹⁸ B.Qurbonxojiyev "Yuridik xizmatlar va notarial idoralar mijozlariga xizmat ko'rsatuvchi aqlli chat-bot yaratish" "Образование наука и инновационные идеи в мире" jurnali, 184-bet

amalning elektron izlari mavjud bo'ldi, bu esa javobgarlikni oshiradi va noqonuniy harakatlarni aniqlashni osonlashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarining yuridik xizmatdagi roli nihoyatda muhim va ko'p qirrali hisoblanadi. Ular yuridik faoliyatni tezkor, aniq, shaffof va samarali qiladi, huquqiy risklarni kamaytiradi, boshqaruv qarorlarining sifatini oshiradi va yuridik xizmatni strategik darajaga olib chiqadi. Raqamli transformatsiya yuridik xizmatning kelajagini belgilovchi asosiy omillardan biri bo'lib, uning to'liq joriy etilishi zamonaviy huquqiy tizimni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

KUTILAYOTGAN NATIJALAR

Yuridik xizmatni isloh qilish jarayonlari, yangi institutsional mexanizmlarning joriy etilishi, raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarining keng tatbiq etilishi natijasida davlat boshqaruvi va tashkilotlar faoliyatida sifat jihatidan tub o'zgarishlar yuz berishi kutilmoqda. Ushbu natijalar nafaqat yuridik xizmat faoliyatining ichki samaradorligini oshirish bilan cheklanib qolmay, balki umumiy boshqaruv tizimining barqarorligi, shaffofligi va huquqiy xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Islohotlarning yakuniy maqsadi — yuridik xizmatni passiv, yordamchi funksiyani bajaruvchi tuzilmadan strategik boshqaruvning markaziy elementi darajasiga olib chiqishdir. Shu nuqtai nazardan, kutilayotgan natijalarni kompleks, tizimli va ko'p qirrali tarzda baholash zarur.

Eng avvalo, normativ-huquqiy hujjatlar sifati sezilarli darajada yaxshilanadi. Yangi yondashuvlar, standartlashtirilgan metodologiyalar, chuqur ekspertiza tizimi va raqamli tahlil vositalari orqali ishlab chiqiladigan hujjatlar aniq, izchil, tushunarli va amaliyotga yo'naltirilgan bo'ldi. Bu esa hujjatlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklarni kamaytiradi, ularning tez-tez o'zgartirilishiga ehtiyojni

qisqartiradi va huquqiy barqarorlikni ta'minlaydi. Sifatli normativ-huquqiy baza esa o'z navbatida iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Yuridik xizmatning institutsional mustahkamlanishi natijasida uning boshqaruv tizimidagi roli keskin oshadi. Yuridik xizmat endilikda faqat hujjatlarni tekshiruvchi yoki rasmiy maslahat beruvchi emas, balki strategik qarorlar qabul qilish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Rahbariyat tomonidan qabul qilinadigan har bir muhim qaror yuridik tahlil asosida ishlab chiqiladi, bu esa noto'g'ri qarorlar qabul qilinishining oldini oladi va boshqaruv samaradorligini oshiradi. Natijada tashkilot faoliyati huquqiy jihatdan yanada mustahkam asosga ega bo'ladi.

Islohotlar natijasida huquqiy risklarni boshqarish tizimi shakllanadi va takomillashadi. Yuridik audit, Kompleans va huquqiy monitoring kabi institutlar orqali tashkilot faoliyatidagi xavflar oldindan aniqlanadi va ularni bartaraf etish bo'yicha aniq choralar ko'riladi. Bu esa huquqiy xatoliklar, nizolar va sud jarayonlari sonining kamayishiga olib keladi. Tashkilotlar o'z faoliyatini yanada xavfsiz va barqaror tarzda olib borish imkoniyatiga ega bo'ladi. Huquqiy risklarni boshqarish tizimining samarali ishlashi moliyaviy yo'qotishlarning oldini olishga, reputatsion xavflarni kamaytirishga va umumiy boshqaruv sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligi ham sezilarli darajada oshadi. Kompleans tizimining joriy etilishi, hujjatlarning korrupsiyaga qarshi ekspertizasi, shaffoflikni ta'minlovchi elektron tizimlar va ichki nazorat mexanizmlari orqali korrupsion xavflar kamayadi. Tashkilot ichida halollik, javobgarlik va ochiqlik

tamoyillari mustahkamlanadi. Bu esa nafaqat tashkilot faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, balki jamiyatda huquqiy madaniyatning oshishiga ham xizmat qiladi.

Yuridik xizmat faoliyatining raqamlashtirilishi natijasida ish jarayonlari tezlashadi, samaradorlik oshadi va inson omiliga bog'liq xatoliklar kamayadi. Elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan ekspertiza, sun'iy intellekt asosidagi tahlil tizimlari orqali yuridik xizmatning kundalik faoliyati optimallashtiriladi. Bu esa yuridik xodimlarga ko'proq strategik va analitik faoliyat bilan shug'ullanish imkonini beradi. Raqamlashtirish orqali shaffoflik ta'minlanadi, nazorat kuchayadi va huquqiy jarayonlar yanada aniq va tartibli bo'ladi.

Yuridik xodimlarning professional salohiyati ham sezilarli darajada oshadi. Malaka oshirish tizimining takomillashuvi, yangi bilim va ko'nikmalarning egallanishi, xalqaro tajribaning o'zlashtirilishi natijasida yuridik xizmat xodimlari zamonaviy talablar darajasida faoliyat yurita boshlaydi. Bu esa yuridik xizmatning umumiy sifatini oshiradi va uning boshqaruv tizimidagi rolini mustahkamlaydi. Kadrlar salohiyatining oshishi uzoq muddatli istiqbolda yuridik xizmatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Huquqiy monitoring tizimining joriy etilishi natijasida normativ-huquqiy hujjatlarning amaliy samaradorligi muntazam baholanib boriladi. Bu esa qonunchilikni doimiy ravishda takomillashtirish, eskirgan yoki samarasiz normalarni aniqlash va ularni yangilash imkonini beradi. Natijada huquqiy tizim dinamik va moslashuvchan bo'lib boradi, bu esa jamiyat va iqtisodiyot ehtiyojlariga javob berish imkonini yaratadi.¹⁹

Tashkilotlarda huquqiy madaniyatning oshishi ham muhim natijalardan biri hisoblanadi. Yuridik xizmat tomonidan olib boriladigan tushuntirish ishlari,

¹⁹ World Bank. World Development Report 2017: Governance and the Law. – Washington, World Bank, 2017. – 295 p.
SJIF: 5.051

treninglar va ichki nazorat mexanizmlari orqali xodimlarning huquqiy savodxonligi ortadi. Xodimlar o‘z faoliyatida qonunchilikka rioya qilishning ahamiyatini chuqur anglay boshlaydi. Bu esa huquqbuzarliklarning kamayishiga, ish jarayonlarining tartibga tushishiga va umumiy samaradorlikning oshishiga olib keladi.

Islohotlar natijasida yuridik xizmat faoliyatining shaffofligi va hisobdorligi oshadi. Elektron tizimlar orqali barcha jarayonlar qayd etiladi, bu esa har bir qaror va amal ustidan nazoratni kuchaytiradi. Shaffoflikning oshishi esa jamoatchilik ishonchini mustahkamlaydi va tashkilotlarning obro‘cini oshiradi.

Yuridik xizmatni isloh qilish natijasida davlat boshqaruvi tizimi ham sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tariladi. Huquqiy asoslangan qarorlar qabul qilinishi, risklarning kamayishi, korrupsiyaning qisqarishi va shaffoflikning oshishi umumiy boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa iqtisodiy rivojlanishga, investitsion muhitning yaxshilanishiga va jamiyat farovonligining ortishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, xalqaro miqyosda ham ijobiy natijalarga erishish kutilmoqda. Zamonaviy yuridik xizmat tizimi xalqaro standartlarga mos kelishi, xorijiy investorlar uchun ishonchli huquqiy muhit yaratadi. Bu esa investitsiyalar oqimini oshirishga, iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishga va davlatning xalqaro reytinglardagi o‘rnini yaxshilashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, yuridik xizmatni isloh qilish natijasida shakllanadigan yangi tizim — bu huquqiy aniqlik, shaffoflik, samaradorlik va barqarorlikka asoslangan boshqaruv modelidir. Ushbu model yuridik xizmatni tashkilotning “yordamchi tuzilma” emas, balki uning “intellektual va huquqiy tayanchi” sifatida

namoyon etadi. Yuridik xizmatning kuchayishi esa butun boshqaruv tizimining mustahkamlanishiga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, kutilayotgan natijalar yuridik xizmatni tubdan yangilash, uni zamonaviy, samarali va strategik tizimga aylantirish, huquqiy davlat tamoyillarini mustahkamlash va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Ushbu natijalarga erishish esa islohotlarning izchil, tizimli va puxta amalga oshirilishiga bevosita bog'liqdir.

XULOSA

Yuridik xizmatni isloh qilish masalasi zamonaviy davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirishning eng muhim va ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar shuni ko'rsatmoqdaki, huquqiy tizimning samaradorligi bevosita yuridik xizmatning rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Yuridik xizmat nafaqat huquqiy hujjatlar bilan ishlovchi texnik tuzilma, balki boshqaruv qarorlarining qonuniyligini ta'minlovchi, huquqiy xavfsizlikni kafolatlovchi va tashkilot faoliyatining barqarorligini mustahkamlovchi strategik institut sifatida shakllanmoqda.

Maqola doirasida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, yuridik xizmat tizimining amaldagi holati muayyan muammolar bilan tavsiflanadi. Xususan, normativ-huquqiy hujjatlar sifatining yetarli darajada emasligi, hujjatlar ishlab chiqishda yagona metodologiyaning to'liq shakllanmaganligi, yuridik xizmatning institutsional mustaqilligi ayrim hollarda cheklanganligi hamda huquqiy monitoring tizimining sustligi mavjud kamchiliklar sirasiga kiradi. Bundan tashqari, yuridik kadrlar salohiyatining zamonaviy talablar darajasiga to'liq mos kelmasligi, ularning Kompleans, yuridik audit va risklarni boshqarish kabi yangi

yoʻnalishlar boʻyicha yetarli bilimga ega emasligi ham tizim samaradorligiga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda.

Yuridik xizmatni isloh qilishning asosiy yoʻnalishlari sifatida institutsional mustahkamlash, normativ-huquqiy hujjatlar sifatini oshirish, yuridik xizmat funksiyalarini optimallashtirish, kadrlar salohiyatini rivojlantirish, huquqiy risklarni boshqarish tizimini joriy etish hamda raqamlashtirish jarayonlarini kengaytirish alohida ahamiyatga ega ekanligi asoslab berildi. Ushbu yoʻnalishlarning izchil amalga oshirilishi yuridik xizmatni zamonaviy talablar darajasiga olib chiqish imkonini beradi.

Yangi institutlar — yuridik audit, Kompleans va huquqiy monitoring tizimlarining joriy etilishi yuridik xizmat faoliyatining sifat jihatdan yangi bosqichga koʻtarilishiga xizmat qiladi. Yuridik audit tashkilot faoliyatidagi huquqiy xatoliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini bersa, kompleans tizimi huquqbuzarliklarning oldini olish, korrupsion xavflarni kamaytirish va huquqiy madaniyatni oshirishga xizmat qiladi. Huquqiy monitoring esa normativ-huquqiy hujjatlarning amaliy samaradorligini baholash orqali qonunchilikni takomillashtirishga yordam beradi. Ushbu mexanizmlar yuridik xizmatni reaktiv tizimdan proaktiv boshqaruv vositasiga aylantiradi.

Raqamlashtirish va sunʼiy intellekt texnologiyalarining yuridik xizmat faoliyatiga joriy etilishi esa ushbu sohada tub burilish yasamoqda. Elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan huquqiy ekspertiza, katta maʼlumotlar tahlili va sunʼiy intellekt asosidagi tizimlar yuridik xizmat samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa huquqiy qarorlar qabul qilish jarayonini tezlashtiradi, inson omiliga bogʻliq xatoliklarni kamaytiradi va huquqiy risklarni oldindan aniqlash

imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamlashtirish yuridik xizmat faoliyatining shaffofligini ta'minlab, korrupsion omillarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yuridik xizmatni isloh qilish faqat tashkiliy o'zgarishlar bilan cheklanib qolmasligi, balki boshqaruv madaniyatini, huquqiy ongini va tashkilot ichidagi munosabatlarni ham tubdan o'zgartirishni talab qiladi. Yuridik xizmatning samarali faoliyat yuritishi uchun uning boshqaruv tizimidagi o'rni aniq belgilanishi, yuridik xulosalarning majburiyligi ta'minlanishi va uning mustaqilligi kafolatlanishi zarur.

Islohotlar natijasida kutilayotgan eng muhim natijalardan biri — bu huquqiy aniqlik va barqarorlikning ta'minlanishidir. Sifatli normativ-huquqiy hujjatlar, kuchli yuridik xizmat va samarali nazorat mexanizmlari orqali huquqiy ziddiyatlar kamayadi, boshqaruv qarorlarining sifat darajasi oshadi va tashkilotlar faoliyatining barqarorligi mustahkamlanadi. Bu esa o'z navbatida iqtisodiy rivojlanish, investitsion muhitning yaxshilanishi va jamiyat farovonligining oshishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, yuridik xizmatni isloh qilish korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Kompleks tizimlari, shaffoflikni ta'minlovchi elektron platformalar va ichki nazorat mexanizmlari orqali korrupsion xavflar kamayadi. Bu esa davlat organlari va tashkilotlarga bo'lgan jamoatchilik ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xalqaro tajriba ham shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda yuridik xizmat aynan strategik boshqaruv elementi sifatida faoliyat yuritadi. Ular faqat huquqiy muammolarni hal qilish bilan cheklanmay, balki tashkilot rivojlanish strategiyasini shakllantirishda faol ishtirok etadi. Shu bois yuridik xizmatni isloh qilish

jarayonida xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, yuridik xizmatni isloh qilish — bu huquqiy tizimni takomillashtirish, davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish va huquqiy davlat tamoyillarini mustahkamlashga qaratilgan kompleks jarayondir. Ushbu islohotlar natijasida yuridik xizmat zamonaviy, mustaqil, professional va innovatsion tizimga aylanishi kutilmoqda. Bu esa nafaqat tashkilotlar faoliyatining samaradorligini oshiradi, balki butun jamiyatning huquqiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

I. O‘zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjatlari

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuni, 20.04.2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yuridik xizmat faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2733-son Qarori, 19.01.2017.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Davlat organlari va tashkilotlarida yuridik xizmat faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5168-son Qarori, 30.06.2021

II. Nazariy-huquqiy adabiyotlar

1. Kelsen, Hans. *Pure Theory of Law*. Translated by Max Knight. University of California Press, 1967. – 356 p.
2. Hart, H.L.A. *The Concept of Law*. 3rd Edition. Oxford University Press, 2012. – 333 p.
3. Dworkin, Ronald. *Law's Empire*. Harvard University Press, 1986. – 470 p.
4. Fuller, Lon L. *The Morality of Law*. Revised Edition. Yale University Press, 1969. – 262 p.

III. Yuridik xizmat bo'yicha ilmiy manbalar

1. Susskind, Richard. *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*. 2nd Edition. Oxford University Press, 2017. – 240 p.
2. Ashley, Kevin D. *Artificial Intelligence and Legal Analytics in the field of juridical service: New Tools for Law Practice in the Digital Age*. Cambridge University Press, 2017. – 379 p.
3. Fenwick, Mark, Kaal, Wulf A., and Vermeulen, Erik P.M. *Corporate Governance in Juridical Service*. Edward Elgar Publishing, 2017. – 296 p.
4. Armour, John, Hansmann, Henry, and Kraakman, Reinier. *The Anatomy of Corporate Law: A Comparative and Functional Approach*. 3rd Edition.: Oxford University Press, 2017. – 368 p.

IV. Xalqaro tashkilotlar va ilmiy hisobotlar

14. OECD. *Kompleans Risk Management: Applying the Good Practice Principles in juridical services*. – Paris: OECD Publishing, 2020. – 124 p.
SJIF: 5.051

15. World Bank. *World Development Report 2017: Governance and the Law*. – Washington, World Bank, 2017. – 295 p.
16. European Commission. *Better Regulation Guidelines and Toolbox*. – Brussels, 2021. – 400 p.
17. United Nations. *Rule of Law Indicators: Implementation Guide and Project Tools*. – New York: United Nations, 2011. – 150 p.
18. Transparency International. *Corruption Perceptions Index 2023*. – Berlin, 2023.
19. World Justice Project. *Rule of Law Index 2023*. – Washington, 2023.